DOROMB

Közköltészeti tanulmányok
7.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2019

Készült a
Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 Lendület Kutatócsoport keretében
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetében

A borítón:
Jelmeztervek Csokonai Vitéz Mihály *Tempefői* c. vígjátékához
(vízfestmény, 1809 körül)
Csurgó, Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium Könyvtára, K 90, belső címlap

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti,* a BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

TARI LUJZA

Német dal, Deutsch, Ländler, Galopp – a verbunkos árnyékában

A XVIII. század alatt fokozatosan formálódó, régi népzenei elemekre épülő, majd a század utolsó harmadában, különösen pedig 1790-től kibontakozott új magyar hangszeres zenei (és tánc-) műfaj[1] kivirágzása, önálló zenei stílussá válása a XIX. század elejére esik. E stílus utóbb a *verbunkos* zenei stílus elnevezést kapta, melynek bőséges hazai irodalmát itt csak korlátozott formában sorolom föl. A magyar zenei palettán már jelenlévő, illetve vele egy időben és formálódása alatt jelentkező német/osztrák és itt nem tárgyalt egyéb európai (főleg tánc-) zenék, alakulása, a tánc- és zenei divatok viszonylag gyors változása szempontjából azonban érintenünk kell a magyar zenei stílust képviselő verbunkost is. Az új magyar hangszeres zene az énekes zenére is erős hatást gyakorolt;[2] széles körben az 1820-as évek közepétől, majd az 1830-as évektől terjedt el, a magyar műzenébe pedig az 1840-es évekől áramlott be erőteljesebben. A XVIII–XIX. század fordulóján verbunknak még csak ritkán, verbunkosnak pedig csupán igen kivételesen nevezett tánc[3] születése pillanatától

1 Kosáry Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1983), 691.

2 Legszembetűnőbb eredménye az ún. énekelt verbunkos. A legtöbb ilyen példát Tóth István *Áriák és Dallok* kottás kéziratos gyűjteménye tartalmazza (1832–1843, MTA KIK Kézirattár, RUI 8-r 63). Ezek közül egy olyat említhetünk, mely leírásában maradt fenn Berzsenyi Dániel *Életfilozófia* című versére készült (1811: *Én is örömre születtem*), erősen hangszeres jellegű dallammal (100, szám nélkül [2]). Tóth Csermák kompozíciójaként jelezte. Egy tisztán hangszeres változata a Ruzitska Ignác által szerkesztett és 1823–1832 között kiadott *Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből* c. hangszeres gyűjteményben Ruzitska neve alatt Andantino tempójelzéssel jelent meg (No. 78). A hangszeres változatnak a néphagyományban is mindössze egy változatáról tudunk, melyet *Koronációs magyar* címmel 1952-ben Zalaegerszegen egy idős, vak cigányprímás játszott az általa vezetett bandával, s melyet dróttekercses magnetofonra rögzítettek az MTA Népzenekutató Csoportjának munkatársai (Leltári száma: D-20-01).

3 Tari Lujza, *Lissznyay Julianna hangszeres gyűjteménye 1800*, Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 12 (Budapest: MTA ZTI 1990), 10; Tari Lujza, „»Verbunk« – »Verbunkos«: Interaction between Towns and Villages in an Instrumental Music Genre", in *Historical Studies on Folk and Traditional Music,* eds. Doris Stockmann and Jens Henrik Koudal, 107–119 (Copenhagen: Danish Folk Archive & Museum Tusculanum Press, 1997).

a nemzeti öntudat kifejezőjévé vált,[4] melyet már megjelenésekor ősi magyar táncnak véltek.[5]

E zene külföldi visszhangja szinte XVIII. századi megjelenésével egy időben jelentkezett, többek közt Caudella,[6] Dittersdorf, Hummel, J. Haydn, Mozart,[7] Beethoven,[8] Weber,[9] Schubert,[10] valamint a könnyedebb műfajok szerzői közül pl. Lanner, id. és ifj. Strauss műveiben.[11] A folyamat az *alla turca, alla ungherese, all'ongherese, zingara, zingarese, alla zingara* stb. megjelölésű hungarizmusoktól, a magyaros, illetve cigányzenés dallamsémák, ritmikák, a rapszodikus játékmód és egyéb jellemző előadói manírok használatáig, továbbá a szólóhegedűnek mint az előadói apparátus legfőbb hangszerének alkalmazásáig terjed. Vele együtt a zenét közvetítő és alakító cigányzenészek is hamarosan a nemzeti eszme megtestesítőivé váltak, különösen e zenét cigányok előadásában megismerő külföld szemében.

4 Szabolcsi Bence, *A XIX. század magyar romantikus zenéje* (Budapest: Zeneműkiadó, 1951), 14–15.

5 Mátray Gábor már a XIX. század elején módszeresen gyűjtötte és adta közre a verbunkosra és előadóira vonatkozó adatokat. Több XIX. századi előzmény után a téma tényleges kutatása Kodály Zoltánnak köszönhetően kezdődött meg a XX. században.

6 Papp Géza, „Philipp Caudella magyar táncai", *Zenetudományi Írások* (1983): 268–271. Caudelláról lásd még Ruzitska Lajos, „A kolozsvári zenekonzervatórium és Ruzitska György", in *Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára,* szerk. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes, 601–610 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953), 605; Ruzitska György, „Vázlatok életemből (1856)", in Lakatos István, *Kolozsvári magyar muzsikusok emlékvilága,* 37–69 (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1973), 63.

7 Szabolcsi Bence, „»Egzotikus« elemek Mozart zenéjében" [1956], in Szabolcsi Bence, *A válaszút és egyéb tanulmányok,* 179–189 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963).

8 Ujfalussy József, „Palinódia az Eroica-finále g-moll variációjáról", in Ujfalussy József, *Zenéről, esztétikáról: Cikkek, tanulmányok,* 77–88 (Budapest: Zeneműkiadó, 1980).

9 Tari Lujza, „A magyar hangvétel változása C. M. v. Weber Magyar Rondójától R. Willmers Fóti daláig", *Zenetudományi Dolgozatok* (2000): 51–69; Tari Lujza, „Magyar Zene Carl Maria von Weber műveiben: Podmaniczky Károly mint közvetítő?", in *A báró Podmaniczky család szerepe a 18–19. századi magyar kultúrában,* szerk. Gurka Dezső, 133–154 (Budapest: Gondolat Kiadó, 2017).

10 Pethő Csilla, „Style Hongrois, Hungarian Elements in the Works of Haydn, Beethoven, Weber and Schubert", *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 41, 1–3. sz. (2000): 199–284.

11 Prahács Margit számos további szerző művét összesítette már 1943-ban: *Magyar témák a külföldi zenében – Éléments hongrois dans la musique européenne: essai bibliographique,* kiad. Prahács Margit, előszó Kodály Zoltán (Budapest: Pázmány Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete, 1943). Lásd még Papp Géza, *Hungarian Dances 1784-1810,* Musicalia Danubiana 7 (Budapest: MTA ZTI, 1986), továbbá Alexander Weinmann, „Magyar muzsika a bécsi zeneműpiacon : Bibliográfiai kísérlet", in *Magyar zenetörténeti tanulmányok Szabolcsi Bence 70. születésnapjára,* szerk. Bónis Ferenc, 131–177 (Budapest: Zeneműkiadó, 1969); Alexander Weinmann, „Magyar muzsika a bécsi zeneműpiacon (1770–1850) : Kiegészítő közlemény", *Magyar zenetörténeti tanulmányok Mosonyi Mihály és Bartók Béla emlékére,* szerk. Bónis Ferenc, 13–28 (Budapest: Zeneműkiadó, 1973).

Az új zenei stílust már kezdeti szakaszában a nemzeti eszme jegyében karolja fel a magyar és a Magyarországon élő, idegen ajkú lakosság is. A komponisták között számos, Magyarország területén élő, vagy egy ideig itt működő német és más nemzetiségű zenész van (Kolozsváron pl. Caudella, Nagyváradon Dittersdorf, Pozsonyban Rigler Ferenc, Tost Ferenc, Anton Zimmermann, Eszéken Arnold György;[12] Magyarországon működik továbbá Bengráf József, Csermák Antal, Kauer Ferdinánd, Winkler Károly Angyal, Rothkrepf/Mátray Gábor, Rózsavölgyi Márk). A zeneszerzők műveiket leginkább a kor divatos billentyűs hangszereire: fortepianóra, clavirra írták.[13]

A mai zongora elődjét jelentő billentyűs hangszerek egyre nagyobb szerepet játszanak a házimuzsikálásban, a polgárosodó rétegek körében is növekvő számban. A kottakiadványok és a kéziratos kottás gyűjtemények azonban bőven tartalmaznak német/osztrák és más dallamokat is. Ezek közt találhatók a korban még használatos tánczenék (valamennyi változatos írásmóddal), mint pl. *Menuett, Menuetto, Deutsch, Deutsche, Deutsche Tänze, Eccossais, Eccousee* és újabb, divatos európai táncdivatokat jelző táncdallamok: *Landler, Landlerisch, Ländler, Polonaise, Poloneso, Mazur, Galopp.* Akadnak a gyűjteményekben ismert (pl. J. Haydn, W. A. Mozart, Fusz János, C. M. von Weber, D. Auber) és ismeretlen szerzők német dalai is, német szöveggel vagy fordításban, esetenként a német dallamhoz társított egyéb magyar szöveggel.[14]

A nemzeti érzésűek a magyar tánc védelmében már a XVIII. század végén szót emelnek az európai táncok ellen. Csokonai Vitéz Mihály a farsangolók „minét", francia, „alla polacca", „stájer" tánca után még a következő táncokat említi a *Dorottyá*ban:

Jártak galoppátát, sztraszburgert, hanákot,
Valcerest, mazurkát, szabácsot, hanákot…

12 Zdravko Blažekovic, "György (Đuro) Arnold (1781–1848)", *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 44, 1–2. sz. (2003): 69–89.

13 Ilyenek Papp Géza kiadásában a *Hungarian Dances…* darabjai, a Tari Lujza által kiadott *Lissznyay Julianna hangszeres gyűjteménye* darabjai, valamint: *Különbféle magyar nóták a 19. század elejéről – Allerlei ungarische Melodien von Beginn des 19. Jahrhunderts,* kiad. Tari Lujza (Budapest: Balassi Kiadó, 1998) fentebb jelzett hangszerekre írt darabjai.

14 Tóth István gyűjteménye ilyen szempontból is gazdag. Fusz Jánosnak Csokonai *A tavasz* c. versére írott dalával kapcsolatban (I. rész, 4) Molnár Antal megállapította, hogy a darab a bécsi klasszicizmus modorában mozgó, Mozartot idéző „kiemelkedően szép melódia", mely esetében „nyilván a dallam készült a versre". Molnár Antal, „Nyugatias magyar dallamok a XVIII. század végén és a XIX. század első felében", in *Zenetudományi tanulmányok VI.*, szerk. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes, 103–162 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955), 117. és 23. kotta. E dalról (a költőt és a zeneszerzőt egyértelműsítve) Bartalus István írta: „Márton József kiadványa Bécs (1813)." *Magyar Orpheus: Vegyes tartalmú zenegyűjtemény XVIII–XIX. század*, Össze szedte s A Magyar Tudományos Akadémia S Kisfaludy Társaság Pártfogásával kiadja Bartalus István (Pest: 1869), 64–65.

E táncok láttán a vitéz Bordács így fakad ki:

Uraim! az urak magyarnak tartanák
Magokat: de ki tót, ki német, ki hanák.
Mért nem táncol magyart az anglus, francia?
Csak a magyarnak kell más nemzet módija?
Így vesztjük hazánkat a magunk kárával,
Külső tánccal, nyelvvel, szokással, ruhával….

Nemes magyar táncom! Ki ősi nyelvünkkel
S ruhánkkal jöttél ki dicső nemzetünkkel,
Ki európai finnyás lakhelyeden
Máig sem szenvedtél mocskot szépségeden,
Ázsiai színben fénylik nemességed,
S még a mód nem tett alacsonnyá téged….
Ím, a külső népek bámúlják díszedet,
S tulajdon nemzeted nem becsűl tégedet![15]

Ária, népdal

A főleg Nyugat-Európából, elsősorban német területről Bécsen át érkező zenék ellen szót emelők ösztönös idegenkedésének részben az lehet az oka, hogy e zenék többsége páratlan lüktetésű, mint például a versben említett „minét", vagyis a menüett, továbbá a valcer és a mazurka. Ezek hangsúlyrendszere eltér a tipikusan páros ütemű (rubato előadás alatt is kezdőszó-hangsúlyú) magyar zenétől. XVIII–XIX. századi kottás gyűjteményeink, köztük Pálóczi Horváth Ádámé[16] azonban bőven tartalmaznak ilyen zenéket. A XIX. század első évtizedeiben gyakori még a magyartól elütő, ¾-es vagy 4/4-es, gyakran auftaktos dallamok feljegyzése, amely az ilyen metrumú, hangsúlyrendszerű dalok, hangszeres darabok rendszeres használatát mutatja.[17]

15 Csokonai Vitéz Mihály, *Dorottya vagyis a dámák diadala a Fársángon. Furcsa vitézi versezet IV könyvben,* modern kiadás: *Csokonai Vitéz Mihály összes versei,* kiad. Vargha Balázs (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1967), 1:481–554, 507–510. Csokonai lábjegyzetben hozzáfűzi, hogy „az igaz magyar tánc a lassú verbunkos", 510.

16 *Ötödfélszáz énekek: Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből,* Kritikai kiadás, jegyzetekkel, s. a. r. Bartha Dénes és Kiss József (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953).

17 Színi Károly „nemesi népdalok"-nak nevezi azokat a műdalokat, melyek „egészen messze járnak a szorosan magyar népdaltól […], melyek ezelőtt néhány tizeddel nemzetünk miveltebb osztályai által daloltattak, míg a népdalok divatba nem jöttek; […] akkor azok a […] miveltebb dalok – többnyire 3/4 ütenyesek – voltak a nemesi népdalok." Színi Károly, *A magyar nép dalai és dallamai* (Pest: 1865), 12.

Tóth István[18] kántor 1832–1843 között összeírt, több mint 300 dallamból álló, főleg vokális dallamokat tartalmazó kottás füzetébe számos német dallamot is lekottázott, német szöveggel vagy annak magyar fordításával, esetenként más hozzáillesztett magyar szöveggel. Német szöveggel írta le Friedrich Schiller *An die Freude* című versét (1785); ennek legjelentősebb megzenésítése Ludwig van Beethoven 9. szimfóniája (op. 125.) záró tételének kórus beiktatásával megszólaló része (az ún. *Örömóda*), mely a XX. század második felére az első számú európai zenei szimbólummá vált. Tóth István nem jelezte a költő nevét (139, 207. sz.). Az A-dúrban, $^{6}/_{8}$-ban leírt dallam német mintát követ, a német nyelvű versszöveg pedig félreérthetetlenül tükrözi a hallás alapján történt leírást:

Schiller	*Tóth*
Freude, schöner Götterfunken,	Fraide schöner götterfúnken
Tochter aus Elysium,	Tokter aus Elizium,
wir betreten feuertrunken,	vir betreten faier trunken,
Himmlische, dein Heiligtum.	Himmlische, dain hailicthum

Tóth István német nyelvű följegyzései közül emeljünk ki még három továbbit! Szintén német szövegű az *Aria A Schüsserl und ä Reindl: Kis Konyha Szerek* című darabja (25, 43. sz.), melynek egyszerű, népies dallamossága árulkodik a XVIII–XIX. század fordulójának közzenei hangvételéről, a *Schweizerlied*hez hasonló gyors terjedéséről,[19] és magyarázza a népdal ma is jellemző közkedveltségét. Az *Allgemeine Musikalische Zeitung* már 1813-ban a *Neue Musikelien*ek között említi Johann Ludwig Böhner (1787–1860) feldolgozását, mely Friedrich Hofmeister lipcsei kiadónál jelent meg. Az akkoriban új népdalt a zeneszerző tirolinak vélte: „Böhner L.: 10 Variation sur l'Air tiroliene [!] „A Schüsserl und a Reindl" pour la Pianoforte avec accompagnement grand Orchestre op. 7."[20] Mások általánosan osztrák, esetleg bécsi népdalként jelzik, melynek számtalan feldolgozása van. Szövegéhez több dallam társul, melyeknek külön-külön szintén több feldolgozása ismert. A feldolgozásokat többnyire zongorára írták

18 *Kis Kún Filepszállási Orgonista Kántor TÓTH ISTVÁN által le kótázott Áriák és Dallok verseikkel 1832*. MTAKK RUI 8-r. 63. Tóth gyűjteményéről lásd pl. Paksa Katalin, *Magyar népzenekutatás a 19. században,* Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 9 (Budapest: MTA ZTI, 1988), 20–21; Tari Lujza, „A megváltozó hagyomány Tóth István dallamgyűjteménye alapján", in *Folklorisztika 2000-ben: Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára I–II*, 456–468 (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 2000); Kobzos Kiss Tamás, „Tóth István fülöpszállási kántor kéziratos dalgyűjteménye", in *Doromb: Közköltészeti tanulmányok 3,* szerk. Csörsz Rumen István, 363–383 (Budapest: Reciti, 2014).

19 Tari Lujza, „Schweizerlied", *Magyar Zene* 48 (2010): 225–236.

20 *Allgemeine Musikalische Zeitung* 15, Nr. V, április (1813): 26.

Frisch bewegt

C F

1. A Schis - serl und a Rein - dl is

G7 C G

1. all mein Ku - chl - g'schirr; und wenn i hält an

C G7 C

1. di ge-denk, so wird mirs'Lei - bl glei zu eng, so

C F G7 C

1. man i, so man i, so man i, i bin bei dir.

1. kotta

Aria Schüsserl und ä Reindl. 25.

His Konyha Szerek.

1. 2.

N° 4 D.

Gretl.

Andante

A Schüsserl und ä Reindl is all mei Kuchel Schier.

Schier.

und wonn ih holt on die gedenk und wonn ih holt on dih ge-

denk, so moan ih, so moan ih, ih moan ih war bei dir

1. fakszimile, 1. dal

neves szerzők, mint pl. Beethoven, de találhatók köztük gitár-, kórus- és egyéb átiratok is. Itt közölt példánk egy burgenlandi gyűjteményből való,[21] melynek C-dúr hangneme pontosan megegyezik a Tóth Istvánnál találhatóval (*1. kotta és 1. fakszimile, 1. dal).*

Tóth gyűjteményének következő darabja *Más Aria.* címet kapott (25. lap 44. szám), szövegkezdete: *Gutes Mädchen, du sollst leben (1. fakszimile, 2. dal).* A vers megvan már egy 1815-ös, valamint egy 1826-os német könyvben, utóbbiban a születésnapi köszöntésre javasolt versek között.[22] Jelenleg sem a Tóth feljegyzésében meglévő vershez nem tudunk dallamot társítani, sem a biedermeier korszakra jellemző, érzelmesen áradó dallamhoz valamely változatot. Tóth dallama első sorának legközelebbi rokona Johannes Künzig honneshaui (Jánosrét) népdalgyűjtése anyagában található: *Wenn's mir meine Mutter wäre.*[23]

Tóth István gyűjteményében a legtöbb esetben csak a dallam árulkodik a német eredetről. A szöveget sokszor nem fordításban közli, hanem más magyar verssel párosítja, mely esetenként ismert költőé. Ilyen a gyűjtemény *Sebes élet* című darabja, melynél Tóth István „Cs." betűvel jelzi a költőt, azaz Csokonai Vitéz Mihályt. A *Fogy az élet, s nemsokára / Szép korom már elrepül* kezdetű vers költője azonban nem Csokonai, hanem Kazinczy Ferenc, versének címe pedig *Bor mellett.*[24] A német dallamok mellé ekként társított magyar versek általában nem illeszkednek a dallam ritmikájához. E német mintájú dalt korábban közreadó Molnár Antal joggal jegyezte meg, hogy „időszakunk alig ismert határt a rossz deklamálás eltűrésében".[25] Ez esetben ismerjük a dallam német népdal megfelelőjét, melynek szövegkezdete: *Guter Mond, du gehst so stille.* A vers a XVIII. század kései időszakában keletkezett és a XIX. század első felében ún. *Liedflugschrif*teken (nyomtatott lapokon) terjedt, melyből a Deutsches Volksliedarchivban (Freiburg) mintegy ötven nyomtatvány van az 1800–1850 közti időből. A vers szerzője nem ismert, megzenésítője talán Anton Neyer, aki-

21 *Lieder Buch Burgenland Bunch,* ed. Johannes Graf, http://www.the-burgenland-bunch.org/Songbook/A-Schisserl/A-Schisserl.htm, letöltés: 2019. november 28.

22 *Mildheimisches Lieder-Buch von acht hundert lustigen und ernsthaften Gesängen über alle Dinge in der Welt und alle Umstände des menschlichen Lebens, die man besingen kann.* Gesammelt für Freude erlaubter Fröhlichkeit und ächter Jugend, die den Kopf nicht hängt, von Rudolf Zacharias Becker (Gotha: 1815), *Klamer Eberhard Karl Schmidt's Leben und auslesene Werke,* herausgegeben dessen Sohne Wilhelm Werner Johann Schmidt Divisionsprediger und Mitglied der Akademie der Wissenschaften zu Erfurt Schwiegersohne Friedrich Lautsch, Pregider zu Halberstadt (Stuttgart und Tübingen: 1826), 379–380.

23 Gottfried Habenicht, *Liedgut und Liedleben in einem Hauerländer Dorf: Der Gewährsmann Anton Köppl aus Honneshau: Lieder, Sebstzeugnis, Kommentare* (Freiburg: Johannes Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde 1987), 67. sz.

24 Kritikai kiadása: Kazinczy Ferenc, *Költemények,* kiad. Debreczeni Attila, Kazinczy Ferenc művei (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018), 1:23.

25 Molnár, „Nyugatias magyar dallamok…", 117, 25. kotta.

An den Mond

Dichter unbekannt

1804

Komponist unbekannt

Andante

1. Gu-ter Mond, du gehst so stil-le in den A-bend-wol-ken hin,
bist so ru-hig, und ich füh-le, daß ich oh-ne Ru-he bin.

2. Gu-ter Mond, dir will ich's sa-gen, was mein ban-ges Her-ze kränkt,
und an wen mit bit-tern Kla-gen die be-trüb-te See-le denkt!

70 *p*

Trau-rig fol-gen mei-ne Bli-cke dei-ner stil-len, hei-tern Bahn: O, wie
Gu-ter Mond, du kannst es wis-sen, weil du so ver-schwie-gen bist, war-um

hart ist das Ge-schi-cke, daß ich dir nicht fol-gen kann!
mei-ne Trä-nen flie-ßen und mein Herz so trau-rig ist.

3. Mond, du Freund der reinsten Triebe, schleich dich in ihr Kämmerlein; sag es ihr, daß ich sie liebe, und daß sie nur ganz allein mein Vergnügen, meine Freude, meine Lust, mein alles ist; daß ich gerne mit ihr leide, wenn ihr Aug in Tränen fließt.

2. kotta

nek ez az egyetlen ismert műve. A dallam meglétét kb. az 1800-as évektől számítják.[26] Kottával Ludwig Erk adta ki először 1838-ban, aki már akkor a teljes német területen kedveltként és elterjedtként jellemezte.[27] Népszerűsége később sem csökkent, különösen azt követően, hogy 1851-ben gyerekdalok között is megjelentették, amely iskolai használatát is elindította. Töretlen népszerűségét a XX. században máig megőrizte, melyet számos feldolgozásán, kottás kiadásán kívül korábban a verklisek repertoárja és zenélő órákban való felhasználása, napjainkban pedig zenélő gyermekjátékokban való megszólalása és (a youtube-on is meghallgatható) számtalan előadása igazol. Az egyik első feldolgozás Max Friedländeré, aki zongorakísérettel ellátva adta ki 1920 körül.[28] Kottáján az 1804-es dátum a dallam keletkezésének csak körülbelüli idejét jelzi. Úgy tűnik, e dallam eredeti szövege nélkül is hamar utat talált hozzánk, bár jelenleg csak Tóth gyűjteményéből ismerjük. Mivel a Tóth István által leírt *Fogy az élet* kezdetű dalt Molnár Antal kiadta, itt nem adjuk újból közre *(2. kotta).*

Tóth István az egyik ¾-es lüktetésű, *Fannihoz* című dal kottájánál (8, 13. sz.) külön kiemeli, hogy „Deutsch Tempora". A ¾-es dallam valóban „Deutsch" lüktetésű, amely már önmagában ellentmond a magyar szöveg prozódiájának, s azt még tovább rontják a dallam melizmatikus átkötései. Az *Édes álom fogta Fanni szép szemeit* kezdetű vers hangsúlyozása a dallam ritmusához alkalmazkodva így változik meg már az első sorban: *É-des áá-/lom fog-taa/Fanni szép/szee-mee-it (2. fakszimile).*

Deutsch

A Tudományos Gyűjteményben Horváth József Elek már 1819-ben felszólal a magyar nyelv védelmében:

> Szépítsük, mondom nyelvünket, adjunk nem holmi dib dáb, hanem classicai munkákat, eredeti mester műveket, hogy a' külsők-is, ne csak kedveljék, de csudálják-is elő menttünket. Vegyük illy iparkodásunk által szépjeinket – is arra, hogy inkább magyar énekeket zengjenek muzsikájok harmoniájába egy

26 Tobias Widmaier, „Guter Mond, du gehst so stille", in *Populäre und traditionelle Lieder: Historisch-kritisches Liederlexikon* (Freiburg: Deutsches Volksliedarchiv, 2010), http://www.liederlexikon.de/lieder/guter_mond_du_gehst_so_stille/ (letöltés: 2019. december 2.).

27 *Die deutschen Volkslieder mit ihren Singweisen, gesammelt und herausgegeben von Ludwig Erk und Wilhelm Irmer* 2tes Heft (72 Lieder enthaltend) (Berlin: 1838), 26. A könyvet már 1839-ben jelzi az *Allgemeine Deutsche Literatur* IV. kötete (Leipzig: Fr. A. Brockhaus 1838), 47, 401. sz.

28 Max Friedländer, *Deutscher Liederschatz: Die schönsten Weisen der alten Sammlung Ludwig Erks,* Neu bearbeitet, durch hundert Lieder vermehrt und mit ausführlichen Anmerkungen (Leipzig: 1920 körül).

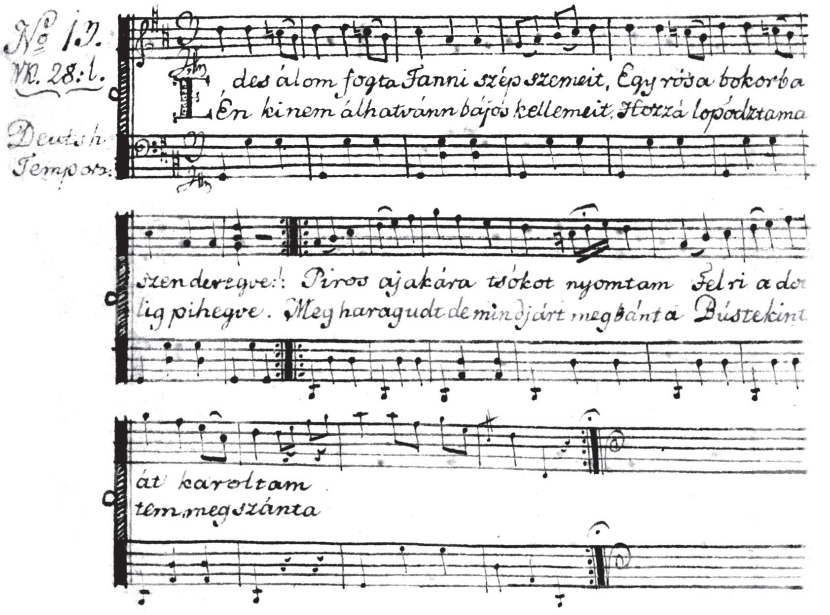

2. fakszimile

édes el ragadtatással, mint franczia, olasz, 's német dalokat.

Ám az idegenből beáramló divatos dal és hangszeres zene a magyar zene és általában a magyar eszme terjedése mellett nagyon is hódít. A fentiekhez hasonló német vokális dallamokon kívül jóval több hangszeres német dallammal találkozunk a hazai kéziratos gyűjteményekben és nyomtatott kottákban. Ausztriában már a XVIII. század második felében számtalan kottakiadvány és kéziratos kotta tanúsítja a Menuett, Deutsch, Steier és Ländler táncok közkedveltségét, melyeket Trióval vagy anélkül adtak ki, jegyeztek fel. Komponistáik között egyaránt akadtak zeneszerzők (elsősorban ún. kismesterek), együttesvezetők és egyszerű zenészek.[29] A kor divatos tánczenéi némi késéssel, mégis viszonylag gyorsan utat találtak a hazai, részben kottaolvasó, -játszó és kottát író rétegekhez.[30] A kéziratos hangjegyes források készítői szívesen kottáztak

29 Walter Deutsch, „Der »Deutsche«: Ein Stilkundlicher Deutungsversuch über Gestalt und Form eines populären Tanzes der zweiten Häfte des 18. Jahrhundert", in *Tanzmelodien aus München um 1800,* Volksmusik in München 8, 22–46 (München: Bezirk Oberbayern und das Landeshaupstadt München, 1988), 22; Hartmut Braun, *Tänze und Gebrauchsmusik in Musizierhandschriften des 18. und frühen 19. Jahrhunderts aus dem Artland: Materialen zur Volkskultur nordwestliches Niedersachsen*, Heft 9 (Cloppenburg 1984).

30 Ne felejtsük el, hogy nálunk Párizzsal, Béccsel ellentétben az 1830-as évek közepéig nincs

le, vagy másoltak le valamely kiadványból ilyen darabokat, sőt maguk is komponáltak németes táncdarabokat.[31] Az 1818–1820 között készült *Külömbb féle Magyar Notákot Clavira alkalmaztatta L. F.* pianofortéra írt hangszeres gyűjtemény, mely *Költött Külömbbféle Autoroktul*,[32] egyik részének német táncdallamait Csányi Máriának írták: „*Deutsche. für das fortepiano pour Mlle de Csany.*"[33]

*Deutsche Tänzé*nek nevezett zenedarabok nemcsak Bécsben,[34] hanem itthon is megjelentek a XIX. század elejétől. Mivel többségük nem stilizált tánczene, hanem még közvetlen tánckíséret céljából készült, a kották címlapján gyakran azt is föltüntették, mikor és hol hangzott el először a mű, vagy milyen alkalomra írta a szerző. Ilyen darabok például Johann Baptist Günter pianofortéra írt műve, *Deutsche Tänze sammt Trios und Coda. Ausgeführt zu Pest in Hackersaale […] im Carneval 1819*, Rácz Ignác *Neue deutsche Tänze Pest ausgeführt für das Pf. 1820; Thadé Stocker Deutsche Tänze sammt Trios und Coda. für das Pf. 1821*, illetve az anonim szerző által eredetiként jelzett darab: *Ein Uhr Deutsche gespielt Während des Carnevals.*[35]

Ländler

Az 1820-as évektől egyre több, az újabb európai táncdivatokhoz kapcsolódó dallam, főleg Ländler és Galopp,[36] majd az 1830-as években Walzer (keringő névvel

nyilvános zenei képzés, ilyen csak magánúton, illetve egyházi keretek között folyik. Lásd Tari Lujza, Iványi Papp Mónika, Sz. Farkas Márta, Solymosi Tari Emőke és Gulyásné Somogyi Klára, *A Nemzeti Zenede,* szerk. Tari Lujza és Sz. Farkas Márta (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, 2005).

31 Egy 1815–16 táján keletkezett, *Verschiedene Tänze für das Piano-Forte* című soproni kézirat különböző táncai: *Menuetto* 1–6, *Ländler* 1–10, *Valcer, Marsch,* valamint két magyar darab (*Tanz oder Verbung* és *Ungarisch*). Bárdos Kornél, *Sopron zenéje a 16–18. században* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984), 592, 882. tétel.

32 OSZK Zeneműtár Ms. Mus. 2243; kiadva Tari, *Különbféle magyar nóták…,* 13. jegyzet.

33 Tari, *Különbféle magyar nóták…,* 8. A dedikáció tulajdonosa a kotta alá külön odaírta: „*Mári*". *Deutsch* című darabok: 48–49., 54–56. és 58. kotta.

34 Korszakunkon belül említhetjük a zongoratanulmányait Pozsonyban Franz Rieglernél megkezdett, évekkel később Eszterházán, J. Haydn mellett működő Johann Nepomuk Hummel *Zwölf deutsche Tänze für das Pianoforte* op. 28. 1808-ban megjelent művét. Lásd Mona Ilona, *Magyar zeneműkiadók és tevékenységük 1774–1867,* Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 11 (Budapest: MTA ZTI, 1989), 31, 40. tétel.

35 Uo., 26, 13. tétel; 32, 56. és 58. tétel; 43, 130. tétel. A hangszert ekkoriban már többnyire *pianoforte*ként jelzik a kottákon, amelyet gyakran Pf.-el (vagy P-F-el, P-f-el) rövidítenek.

36 E két tánc, illetve zenéjük magyarországi használatáról: Tari Lujza, „Ländler und Galopp in ungarischen Notenhandschriften um 1820", in *Volksmusik Wandel und Deutung: Festschrift Walter Deutsch zum 75. Geburtstag,* Hrsg. Gerlinde Haid, Ursula Hemetek und Rudolf Pietsch, 295–315 (Wien: Böhlau 2000).

3. kotta

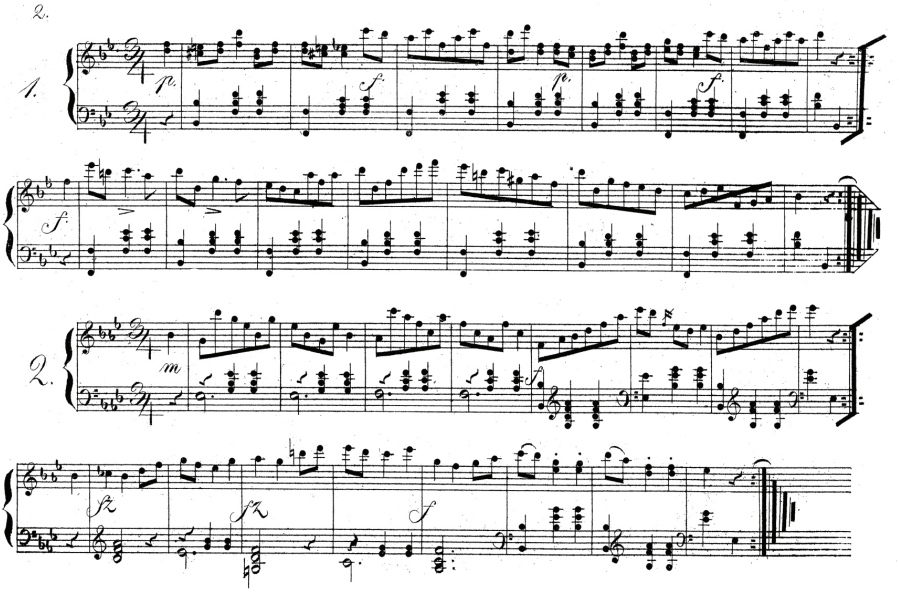

4. kotta

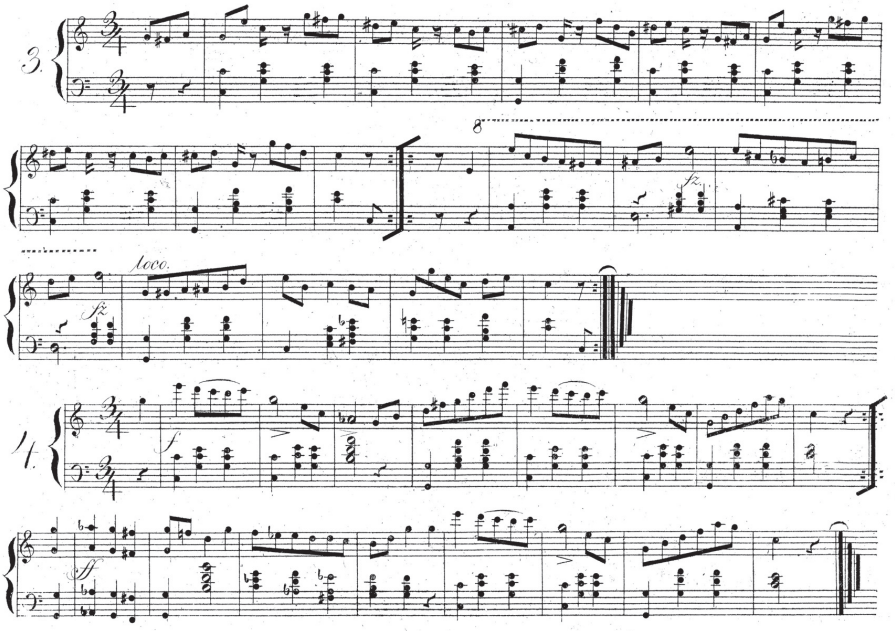

5. kotta

is)[37] jelenik meg. A Ländler már a XIX. század eleje óta jelen van a hazai kottakiadók kínálatában, s népszerűsége az 1820-as évektől csak fokozódik (*3–5. kotta*[38]*)*. Közkedveltségük jele, hogy ilyen darabok kéziratos kottákban is helyet kapnak *(6–7. kotta*[39]*)*. A Ländlerrel kapcsolatban nem első magyarországi megjelenést mondunk, mert esetében mindjárt az egyik első nyomtatott kotta címlapja azt sejteti, hogy már meglehetősen népszerű volt, mire feljegyezték és kiadták. *Favorit Ländler für das Pf [Pianoforte] gespielt im Saale zu Pest wahrend [!] des Carnevals* olvashatjuk az 1826-os kotta címlapján.[40] Csokonai *Dorottyá*jának keletkezési ideje (1798–1799) és a mű első kiadása (1804) mindenképp korai hazai megjelenését, használatát igazolja. Az osztrák népzenekutatás által ma már igen

37 Osztrák kialakulásáról: Walter Deutsch, „Johann Strauß – oder »Walzer im Ländlerstyle«: Mit Einfallsreichtum und Gestaltungsvermögen wurde der Walzer zum Höhepunkt geführt", *Niederösterreich Perspektiven* 2 (1999): 26–27.

38 Nyomtatott kotta*: Acht Ländler mit Coda für das Piano-Forte* componiert von J. S. Stuhlmüller (Pest: 1821).

39 Anonim kéziratos kotta: *Külömbféle Muzsikai Darabok Fortepiánóra Készítve 1828.* A tánc neve *Landl.*-ként rövidítve. (Fénymásolat: BTK ZTI, NZ 1834. A könyvtári katalógusban szerzőként Lavotta János neve van föltüntetve, amely inkább a kort, mint a szerzőt jelzi.)

40 A kotta Sopronban jelent meg Lichtl Károlynál, aki 1826-ban a bécsi Diabelli céggel közösen Franz Schubert *Galopp und Ecossaises* c. táncdarabját is kiadta. Mona, *Magyar zeneműkiadók…*, 43.

Különféle
Muzsikai Darabok
Fortepiánóra készítve.

1828.

6. kotta

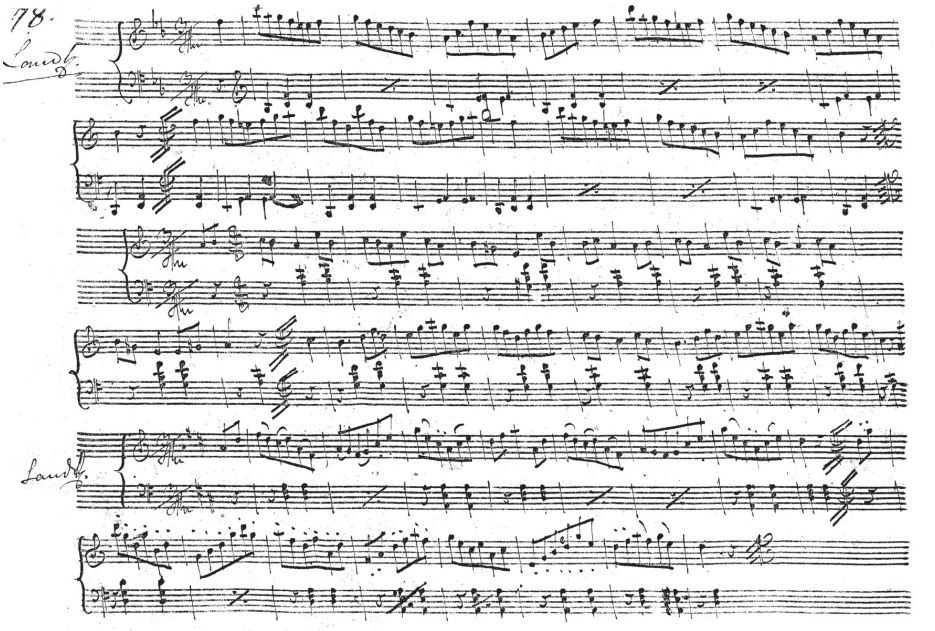

7. kotta

gazdagon földolgozott téma bőséges irodalma alapján tudható, hogy a XVIII. században létrejött és a század második felében önállósodott Ländler/Landler egy teljes tánccsalád gyűjtőneve, melyet a felső-ausztriai nyelvjárásban „Landla"-ként hívnak.[41] A Landler/Landlerisch, végül Ländler névvel megállapodott tánc a Deutsch közvetlen leszármazottja, a Steierisch/Steirisch megfelelője,[42] melynek az 1800-as évek végére különböző helyi nevei is kialakultak.

A *Külömbb féle Magyar Notá*kat és egyéb európai hangszeres dallamokat tartalmazó kézirat B. A. monogrammal jelölt, 1818–1820 között írt része négy Ländlert tartalmaz.[43] Ugyane gyűjteményben egy másik egységes szakasz címe: *Deutsche und Ländler… Pesth.* Ebben az egyik zenedarab fölött a szerző nevét is olvashatjuk: *Ländler von Günther in Pesth.*[44] Egy másik szakasz címe: *Preßburger Redout Deutsche und Ländler*, egy újabb szakaszban pedig ez következik: *12 Ländler samt Coda aufgeführt im 7 Churfürsten Saale Z. Pest im Carnaval 1821 componirt von N. Hayeck für das Piano Forte eingerichtet Nicolaus Metzler.*[45] Végül *Tanz Musik Für das Jahr [1]8̲23 Für ein Flöt* zárja ezt a részt, melynek *Menuetto* és *Deutsch* című darabjai után *Redout Ländler* feliratú dallamok következnek. A megnevezett szerzőkről (Günther, N. Hayeck, Nicolaus Metzler) nincs közelebbi ismeretünk. A legvalószínűbb, hogy magyarországi, németajkú, zeneileg jól képzett, zeneszerzőként szűk körben ismert személyek voltak.

A hazai lapok rendszeresen beszámolnak a pesti és vidéki bálokról, amelyeken nemcsak magyart, sőt – mint több kortárs kifogásolja – elsősorban nem magyar táncokat táncolnak. 1837-ben „Pesten a' jótékony asszonyi egyesület" bál-

41 Rudolf Flotzinger, „Belege zum alten des Ländlers", in *Beiträge zur Volksmusik in Oberösterreich,* Hg. Walter Deutsch, Schriften zu Volksmusik 6, 69–76 (Wien: 1982), 71.

42 További irodalmát lásd uo.; vö. Walter Deutsch und Annamarie Gschwantler, *Steyerische Tänze: Volksmusik in der Steiermark,* Corpus Musicae Austriacae: Gesamtausgabe der Volksmusik in Österreich 2 (Wien: Böhlau 1994), CMPH 5. Gerlinde Haid und Johann Michael Schmalnauer, *„Tanz Musik." Landler, Steirer und Schleunige für zwie Geigen aus dem Salzkammergut,* Corpus Musicae Austriacae: Gesamtausgabe der Volksmusik in Österreich 5 (Wien: Böhlau 1996); Volker Derschmidt und Walter Deutsch, *Der Landler,* Corpus Musicae Austriacae: Gesamtausgabe der Volksmusik in Österreich 8 (Wien: Herausgegeben von Oberösterreichischen Volksliedwerk, Böhlau 1998); Rudolf Flotzinger, „Ländler", in *Öesterreichisches Musiklexikon Online* (Wien: Verlag Akademie der Wissenschaften), https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_L/Landler.xml (letöltés: 2019. november 8.); Gerlinde Haid und Thomas Hochradner, *Lieder und Tänze um 1800 aus der Sonnleithner-Sammlung der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien: Volksmusik in Salzburg,* Corpus Musicae Austriacae: Gesamtausgabe der Volksmusik in Österreich 12 (Wien: Salzburger Volksliedwerk – Böhlau, 2000); Klaus Petermann, *Lieder und Tänze um 1800 im Hausruckviertel aus der Sonnleithner-Sammlung der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien,* Corpus Musicae Austriacae: Gesamtausgabe der Volksmusik in Österreich 18 (Wien: Oberösterreichischen Volksliedwerk – Böhlau, 2006).

43 Tari, *Különbféle magyar nóták…,* 47–50. kotta; Tari, *Ländler und Galopp…,* 1–2. kotta.

44 Közölve Tari, *Ländler und Galopp…,* 2. kotta.

45 Az első Ländler közölve uo., 4. kotta.

járól készített beszámolóban írják: „A' hangászkar magyar bevezetéssel (Zöhls igazgató szerzeménye) kezdé-meg müködését. Követék ezt Lannernak [Josepf Lanner] neápoli, tömkelegi, 's Ferdinand keringőjei", Strauss és Zöhls keringői, „Farbachnak »öröm intése« czimű keringői és Straussnak báléj-galoppja".[46]

Szintén 1837-ben Sátoraljaújhelyen a kórház javára tartott bálon „Bunkó bandája derekasan játszá a' legvígabb keringőket. Nemzeti tánczban is három pár követé egymást."[47]

1838-ban a *Rajzolatok* már a kor jeles szerzőiért, id. Johann Straussért és Josef Lannerért lelkesedik: „Strauss János és Lanner Jósef Tánczhangaszerzők Bécsben." „Kerengő, galoppáda, cotillon", zenéik olyan táncok, „mellyeknek nyolcz, vagy hét tactusában gyakran több kedély és ábránd létezik, mint némelly potrohos partiturában".[48]

A *Honművész* 1839. évi 71. számában *Táncz* cím alatt egy nagykanizsai tánceseményről számol be egy F. L. monogrammal jelzett személy, aki úgy nyilatkozik, hogy „kéjtelve nézdelém a „Rococo-t (itt napi renden levő keringő) és vágtatókat, lejtőknek büszke sorait".[49]

Ugyanabban az évben szintén a *Honművész* tudósít Szekszárdról: „a' szeptember 26-án történt kellemes szüreti tánczvigalom" alkalmával „a' helybeli barna hangászat megpendülése után keringővel kezdődött a táncz".[50]

A *Honművész* 75. számában a Zemplén megyei kórház javára rendezett, kb. 430 résztvevőből álló jótékonysági bálról szóló beszámolóban olvashatjuk:

> A' mulatságot nemzeti táncz-nyitá meg, mellynek eljárására itt is, mint fájdalom! egész magyar honunkban, gróf Fáy urnak lelkes észrevétele daczára is, senki sem találkozott. Milly sajnos, hogy nemzetiségünk eszközeit ily balul, vagy éppen nem ismerjük. Stauss és Lanner legujabb keringőit, a 'Péterváradiakat' és a 'külföldi növény' czimüket szokott ügyességgel játszá a' „Bunko" vezérlete alatt álló barna bandája. Kár, hogy a tánczban olly igen kevés rend uralkodott…[51]

Még erősebb a panasz egy november végi számban. A cikk írója Mádi Gyula nevet használt *Szüreti tánczvigalmak Maádon* című írásához: „Több mint száz éve már, hogy Hegyalján a' szüreti vigalmak egyik kitűnő ágát a' maádi táncz-

46 *Honművész* 5, 5. sz., január 15. (1837): 39–40.

47 *Rajzolatok* 3, 74. sz. szeptember 14. (1837): 592.

48 *Rajzolatok* 4, 43. sz. május 21. (1838): 331. Id. J. Strauss 1833-ban, Lanner pedig 1835-ben már koncertezett Pesten.

49 *Honművész* 7, 72. sz. szeptember 4. (1839) „Szerkeszti Mátray Gábor, halpiaczon Dencs ház, 86-ik sz. Nyomtatja Trattner-Károlyi, uri utsza, 612." 568.

50 KŐI, [„Táncz" rovat], „Levéltöredék a' szüreti vigalmakról Szegszárdon", *Honművész* 7, 82. sz., október 13. (1839): 656.

51 Ujhelyi, *Honművész* 7, 75. sz. szeptember 19. (1839): 600.

vigalmak teszik, annyira, hogy méltán országos vigalmaknak neveztethetnek". Abban az évben három táncvigalom volt, az első az esős időjárás miatt keveseket vonzott, a másodikon 400 körül voltak. A magyar érzelműek szomorúan tapasztalhatták, hogy a „Magyarok köztt, magyar vigalom alkalmával a' nemzetiségnek bélyegét semmi sem viselé", sem a szépnem, sem az ifjúság, „melly közönyösen nézi a' nemzeti zene és táncz kiküszöbölését hazánk minden megyéjének tánczterméiből", Nem tesz ellene

> a' barna képű hangászkar, mellynek tagjai hegedű helyett az őket nem illető trombita 's hautbois [oboa] fülsértő nyeggetésivel kinozzák a' fülsértők füleit, szivemelő magyar helyett Lanner és Strauss elferditett keringő 's nyargalóit játszszák, zsinóros dolmán helyett vörös hajtókás frakkot viselnek. Szegény magyar zene!, hát annyira elaljasodtál-e már, hogy még azok is szégyeljék hangoztatásodat, kiknek mintegy rendeltetésévé vált fentartásod?![52]

Vachot Imre 1846-ban egy bálban azonban már tapasztalja a magyar tánc előtérbe kerülését:

> Midőn nyolcz évvel ezelőtt hazánk fővárosában telepedtem meg, vérző szívvel tapasztalám, hogy az itteni társasvigalmakban nemzeti nyelvünk, tánczunk, öltözetünk egészen háttérbe van szorítva. Akkor még pesti báljainkban a «zweischritt», «français» és «cotillon»-on kívül semmi más táncz nem járta… a magyarok fővárosi tánczvigalmaikban magyar öltönyben megjelenni szégyenlettek volna, mert bizonyos gúny és nevetség tárgyaivá teendék ki magukat, s ha netalán egy két párnak eszébe jutott volna «csárdást« lejteni, kétségkívül a pimaszkodó betyárság bélegét sütendék reájok […]. A táncz két lengyelen, s három franczián kívül, mind magyar volt, összesen öt csárdás, három társalgó, három körmagyar, – a magyar ruhához épen nem illő deutsch egy sem.[53]

Galopp

Vachot nem említi a Galoppot, pedig feltehetően azt jelezték a fentebbi beszámolók írói „vágtató"-nak, „nyargaló"-nak, a Ländlert, vagy a keringőt pedig „lejtő"-nek. A hazai kottakiadóknál az 1830-as évektől jelenik meg több Galopp, gyakran a Ländlerrel egy kottafüzetben, valamennyi pianofortéra. 1830-as ki-

52 *Honművész* 7, 95. sz. november 28. (1839): 759–760.
53 Vahot Imre, „Nemzeti tánczvigalom a pesti körben", *Pesti Divatlap* 7 (1846): 137–140, 137–138.

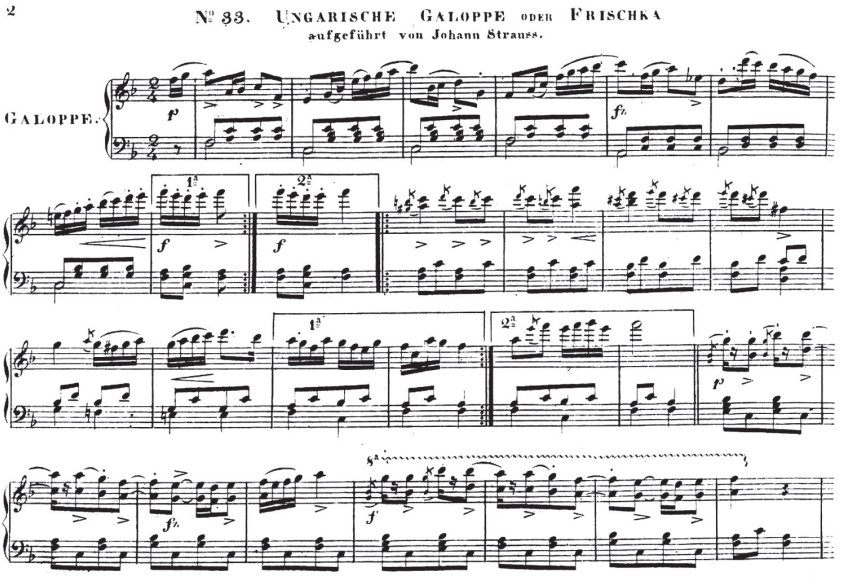

8. kotta

adású Anton Neshoda Pfeffer *Rösl Galoppe* darabja.[54] Pesten Carl Miller[55] 1831-ben adta ki Tövisegyházi Rácz Eduard *Jurátus Galoppok folytatása* című darabját, melynek a cím alapján előzményének is kellett lennie.[56] 1831-ben ugyane kiadó az alábbi kottát is kiadta: Joseph Sziller *Mediciner Galoppe aufgeführt in Pesth zum erstenmahle abgehaltenen Mediciner Balls* Op. 19.[57] Jogászok, orvosok is galoppoztak tehát báljaikon. Sopronban év nélkül, 1828–1830 között jelenik meg egy F. A. monogramú szerző *6 Német Táncz és 3 Galopp Triókal [!] együt [!]* című darabja,[58] 1830–1831 körül pedig Festetics Leó *Sechs Oberösterreichische Ländler* című szerzeményét adják ki.[59] Tomala Ferdinánd 1833-ban *Dudás Galopp* című darabot írt, s megjelent *Galopp über beliebte Motive ungarischer Tänze* című műve is.[60]

Szokás más zeneművekből összeállított Ländlereket, Galoppokat tartalmazó gyűjteményeket is kiadni,[61] vagy a saját gyűjteménybe lekottázni. A *Külömbb*

54 Mona, *Magyar zeneműkiadók…*, 37, 87. tétel.
55 Nevét Müller formában is írta, uo. 33.
56 Uo., 37, 94. tétel.
57 Uo., 39, 107. tétel.
58 Uo., 44, 149. tétel.
59 Uo., 45, 157. tétel.
60 Uo., 50, 185. és 190. tétel.
61 Tomala 1827-ben adta ki a következő művét: *Sechs original Ländler aus der Oper die Weise Frau und original Galoppade für Pianoforte Op. 17.* Uo., 51, 198. tétel. A *Weise Frau,* Boieldieu ná-

féle Magyar Noták közt található, Csányi Mária által írt részben *Fiaker Galopp* című darab is van, melynek Trio részében C. M. von Weber *Aufforderung zum Tanz* keringőjének részleteire ismerünk.[62]

Lanner és id. Strauss magyar galoppokat is írt. Mátray Gábor *Strauss János: Ungarische Galoppade oder Frischka* Haslingernél Bécsben 1831-ben megjelent darabjának „Frischka" szavát igazítja helyre: „Ezekhez a hibás szót – «Frischka» – Lótzi Jancsinak Bécsben Dreschler Kapellm[eister]. által kótára vett s kiadott magyarjaiból […] kölcsönzé a Szerző, melyekben […] a hihetően Szláv eredetű Drechsler Frischka szót írt Friss helyett."[63] Mátray jól gondolta: az átíró Joseph Drechsler (1782–1852) csehországi születésű, 1807-től Bécsben karmesterként és zenetanárként működő muzsikus volt. Mátray figyelemfelkeltése eredménytelen maradt; német nyelvterületen a magyar „Friss"-re a szláv „Friska" szó honosodott meg, melyet napjainkban is így használnak. Id. Johann Strauss több *Ungarischer Galopp*ot írt[64] *(8. kotta).*

Mátray Gábor zeneszerzőként azt is nehezményezhette, hogy a Bécsben *Flóra* címmel 1817-ben megjelent és az említett darabot is tartalmazó kompozíciója

lunk is gyakran játszott operájának egyes táncdallamai Batka János feldolgozásában is megvan a korszak kottás kiadványai között: *6 Deutsche Taenze aus der Oper die Weise Frau, für die Ofner Redute und dem 7 churfürsten Saal in Pest* (1827), uo., 36, 79. tétel; Hubovszky Fülöp *Galoppe sur des motifs de Fra Diavolo* címmel Auber operájának darabját használta föl; uo., 45, 161. tétel.

62 Közölve Tari, *Ländler und Galopp…,* 309, 6–7. fakszimile.

63 Mátray Gábor, „A Muzsikának Közönséges Története. Újabb muzsika", in Mátray Gábor, *A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írások,* szerk. Gábry György, Magyar Hírmondó, 114–259 (Budapest: Magvető Kiadó, 1984), 256. Lóczi Jancsi a kor ismert, külföldet járó cigányprímása, akiről Mátray is írt (lásd alább). Drechslerről: Szabolcsi Bence és Tóth Aladár, *Zenei Lexikon:* Átdolgozott új kiadás. főszerk. Bartha Dénes, szerk. Tóth Margit (Budapest: Zeneműkiadó, 1965), 1:508; Peter Branscombe, „Drechsler, Joseph" in *The New Grove Dictionary of Music and Musicians,* ed. Stanley Sadie (London: Macmillan, 2001), 7:562–563. Drechsler egyik legkitűnőbb tanítványa az ifj. Johann Strauss volt.

64 Pár évvel később a *Pesti Divatlap* 1846. évi 22. száma 456. lapján, a formálódó hangversenyélet és vele a szórakoztató zene megjelenésével az ifjabb Johann Strauss pesti szerepléséről tudósít: „Ifjabb Strausz bécsi zenész 32 tagból álló zenekarával, a jövő hó közepe táján Pestre jő, s a nevezetesebb közhelyeken föl fog lépni. Mondják, hogy déli órákban a nemzeti szinházban fog, vagy inkább akar, különösen e czélra készitett csárdásaival remekelni." A hangversenyről szóló kritika azonban az ifjabb Strauss által komponált magyar szerzeményért sem lelkesedik. „Ifj. Strausz J. 32 tagból álló bécsi zenésztársaságával megérkezvén fővárosunkba, legelőször mult szombaton, déli órákban, lépett fel a nemzeti színpadon. A társaság általán véve jeles, s különösen a keringőket, franczia négyeseket s polkát nagy erélyességgel, s összevágólag játsza. Azonban a magyart szivesebben halljuk ügyes czigányainktól. Különösen azon csárdás, mellyet Strausz maga szerzett, nem magyaros jellemü, sőt tót nótából is van belőle valami. – A Rákóczyindulót szabatosan játszák; s nyilvános mulatóhelyeken is hallatják magukat. A többi közt egy hazai hangokból összeszerkesztett keringőt is játszanak. De hiába! magyarból, kivéve nagyobb urainkat, nem igen lehet németet csinálni!" *Pesti Divatlap* [1], 22, Budapesti [!] szemle (1846): 495–496.

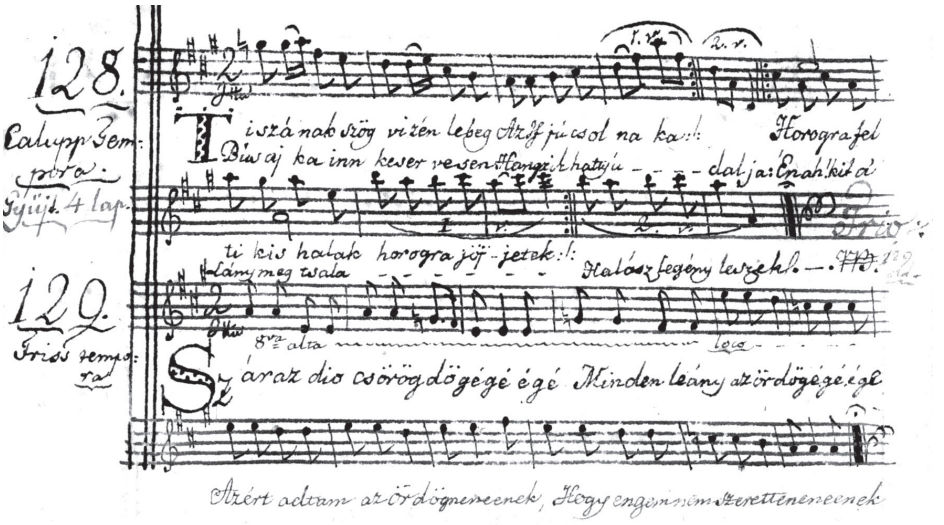

3. fakszimile

helyett[65] Drechsler átiratát vették figyelembe, helytelen címmel. A szóban forgó darab az *Azt szokták szememre vetni* kezdetű ének, melynek dallamáról már Pálóczi Horváth Ádám nyilatkozott, s amely szöveggel és hangszeres dallamként számos kéziratos kottás gyűjteményben megtalálható. A virtuóz előadású hangszeres darabot feldolgozta J. Brahms is (2. magyar tánc) és a hangszeres népzenei hagyományban is megőrződött.[66] Straussnak e dallamot tartalmazó Galoppja második részét Bihari szerzeményének tartja a szóbeli hagyomány.
A Galopp népszerűségét a tánczene szöveggel való használata is alátámasztja. Tóth István gyűjteményében példa rá „Calupp Tempora" jelzetű tempójelzése a *Tiszának szög vizén lebeg Az ifju csolnaka* kezdetű dal mellett.[67] *(3. fakszimile).*

A német stílusú zene a magyar daltermésen erőteljes nyomot hagyott a XVIII–XIX. század fordulóján és a XIX. század első évtizedeiben. Az ilyen zenék beáramlása azonban már korábban megkezdődött, és hosszabban tartó hatást eredményezett: a dalanyag a későbbi évtizedekben változik, de a német

65 *Flóra vagy Honnyi Nóták a' régi 's mostani Magyar korból Fortepiánóra szerkesztette Róthkrepf Gábor 1só Füzet. Flora oder Vaterländische Tänze aus Ungarns älterer und neuer Zeit für das Piano-Forte gesetzt von Gabriel Róthkrepf* Ister Heft. Eigentum des Verlagers. Wien bey Joseph Czerny Graben No 1134." A kotta lemezszáma: No 2621. II. füzet változatlan címmel: No 2622.

66 Tari Lujza, „Bartha Dénes, a 18–19. század magyar zenéjének kutatója", *Magyar Zene* 47, 2. sz. (2009): 193–210. Pálóczi Horváth Ádám véleményét, a gyűjteményekben előfordulását lásd 203–204.

67 Tóth István, *Áriák és dalok…*, I. rész 128, 128. sz. A fakszimile nem tartalmazza az énekrészhez szöveg nélkül kapcsolt (a gyűjtemény következő lapján található) Triót.

zene hatása (hangnem, ritmika, a dallam szerkesztésmódja stb.) lényegében az egész XIX. században érvényesül. A német-osztrák zenének a magyar hangszeres zenét érő hatása a XIX. század elején jóval közvetlenebb és időben korlátozottabb. A hangszeres magyar zene német/osztrák zenei elemekkel való feltöltődéséről ezért is sokkal kevésbé beszélhetünk. A hangszeres zenei kéziratos gyűjtemények és kottás kiadványok sok német-osztrák tánczenét tartalmaznak, melyek a magyar zene mind erőteljesebb jelenléte mellett is tanúsítják a friss divatáramlatok befogadását. A hírlapi tudósításokban említett Deutsch, Ländler, Walzer, Keringő (valamennyi ¾-es táncot takaró) név alapján nehéz megállapítani, melyik milyen táncot takar. Ahogy Ausztriában a „Steirisch" fő formái mellett többféle névvel élt a falvakban a ¾-es, keringő jellegű tánc és zene, melyet gyakran „Ländler"-ként neveztek meg,[68] úgy nálunk még inkább igaz, hogy a Deutsch, Ländler, Walzer, Keringő egyaránt jelenthette ugyanazt a táncot. A magyar fül számára valamennyi ¾-es dallam megtestesíthette a Ländlert, felidézhette az osztrák zenének azt a sajátos zamatát, amit a Ländler ez idő szerint az európai külvilág számára jelentett. Mivel ma már a dallamok felépítése, formálásmódja szempontjából határozottan megkülönböztethetők a Deutschok és a Ländlerek, a kéziratos kották közt viszonylag bőven található „Deutsch"-ok egy részéréről azt mondhatjuk, hogy a Ländlerek közé sorolható. Az utóbbi tánc szinte teljes hazai térhódításával egy időben (a XVIII–XIX. század fordulóján) érkezett hozzánk, s mindaddig divatban maradt, amíg ki nem szorították az újabb európai táncok, főleg pedig az új magyar tánc, a csárdás. A Deutsch az 1830-as évek vége után végleg eltűnik, kivéve az ilyen című bécsi klasszikus mesterek stilizált népi kompozícióit. Ausztriában a Ländler végérvényesen magába szívja a korábbi Deutsch, Steirisch nevű táncokat, s egyre erőteljesebben az első számú osztrák népi tánccá válik, mely a magyar csárdáshoz hasonlóan identitást jelző értékű mind a falusi, mind a városi (bécsi fővárosi) lakosság körében. A Ländler zenéket nálunk a polgári otthonok biedermeier légkörét idéző zenélő órái is megőrizték, főként Nyugat-Magyarországon. Ilyenek legtöbbje kétféle zenét játszott: verbunkot és Ländlert.[69]

68 Walter Deutsch, *Die Volksmusik in Niederösterreich: Die überlieferten Musikformen in der Gegenwahrt*, Wissenschaftliche Schriftenreihe Niederösterreich 54–55 (St. Pölten, Wien: Verlag Niederösterreichisches Pressehaus, 1981), 20.

69 Pesovár Ernő és Halmos István, „A magyar zenetörténet hangzó emlékei a XIX. század első feléből", in *Népzene és zenetörténet I,* szerk. Vargyas Lajos, 110–116 (Budapest: Editio Musica, 1972), 110.